Stowarzyszenie
Woldenberczyków

Urząd Miejski
w Dobiegniewie

ISBN 978-83-931577-1-6

Oflag IIC Woldenberg - to brzmi jak tajemnica

Oflag II C Woldenberg

- to brzmi jak tajemnica

Stowarzyszenie Woldenberczyków
Urząd Miejski w Dobiegniewie

OFLAG II C WOLDENBERG – TO BRZMI JAK TAJEMNICA

Praca zbiorowa pod redakcją Wiesława Dembka

Dobiegniew 2017

Autorzy rozdziałów:

- Edward Cadler – wiceprezes Oddziału Stowarzyszenia Elektryków Polskich w Gorzowie Wlkp.
- Wiesław Dembek – prezes Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca
- Andrzej Grzybowski – członek Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, siostrzeniec jeńca
- Zdzisław Izydorczak – członek Stowarzyszenia Woldenberczyków, zięć jeńca
- Dariusz Jałoszyński – członek Stowarzyszenia Woldenberczyków, nauczyciel historii w Gimnazjum im. Olimpijczyków Ziemi Przelewickiej w Przelewicach
- Andrzej Kuczyński – członek Stowarzyszenia Woldenberczyków, kierownik Referatu Funduszy Europejskich, Promocji i Współpracy Zagranicznej UM w Dobiegniewie
- Michał Listkiewicz – członek Stowarzyszenia Woldenberczyków
- Anna Matuchniak-Krasuska – członek Stowarzyszenia Woldenberczyków, wnuczka jeńca
- Witold Młodziejowski – syn jeńca
- Andrzej Pazda – wiceprezes Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca
- Tomasz Rogoziński – prezes Fundacji Woldenberczyków, syn jeńca
- Dariusz Stawicki – członek Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca
- Piotr Szymczak – prezes Zarządu Głównego Stowarzyszenia Elektryków Polskich
- Leszek Waloch – wiceprezes Stowarzyszenia Woldenberczyków, Burmistrz Dobiegniewa

Projekt okładki – Zdzisław Izydorczak

Ilustracje na okładce:
– awers – Pomnik Woldenberczyka w Dobiegniewie, proj. Zbigniewa Wilmy
– rewers – widok obozu z czasów wojny, autor nieznany

Konsultacje redakcyjne – Halina Jankowska-Huflejt
Redakcja i korekta – Iwona Ornoch
Skład, łamanie – Elżbieta Golubiewska
Korekta techniczna zdjęć – Jan Mystkowski

ISBN 978-83-931577-1-6

Copyright © 2017 by Authors and Stowarzyszenie Woldenberczyków
Copyright © 2017 Urząd Miejski w Dobiegniewie

Wydano nakładem Urzędu Miejskiego w Dobiegniewie
z udziałem środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Urząd Miejski w Dobiegniewie
66-520 Dobiegniew, ul. Dembowskiego 2; www.dobiegniew.pl

Stowarzyszenie Woldenberczyków
66-520 Dobiegniew, ul. Dembowskiego 2 lok. 1B; www.woldenberczycy.pl

Zalecane sposoby cytowania:
- *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*. 2017. Pr. zbior. Red. W. Dembek. Stowarzyszenie Woldenberczyków; Urząd Miejski w Dobiegniewie ss. 261.
- Izydorczak Z. 2017. *Ewakuacja i wyzwolenie*. W: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica. Pr. zbior. Red. W. Dembek. Stowarzyszenie Woldenberczyków; Urząd Miejski w Dobiegniewie s. 90–96.

Druk: Agencja Wydawniczo-Poligraficzna GIMPO; 02-778 Warszawa, ul. Marii Grzegorzewskiej 8
Nakład 500 egzemplarzy

SPIS TREŚCI

1. Wstęp – *L. Waloch; W. Dembek* 5
2. Czym był obóz? 7
2.1. Powstanie obozu – *W. Dembek* 7
2.2. Kim byli jeńcy – *W. Dembek* 10
2.3. Organizacja obozu – *W. Dembek* 12
2.4. Warunki bytowe i życie codzienne jeńców – *W. Dembek* 17
2.5. Kontakty oficjalne ze światem – *A. Grzybowski* 22
3. Za drutami 28
3.1. Informacja i konspiracja – *Z. Izydorczak* 28
3.2. Ucieczki – *Z. Izydorczak* 39
3.3. Plastyka – *A. Pazda* 43
3.4. Muzyka – *W. Młodziejowski* 49
3.5. Literatura – *A. Matuchniak-Krasuska* 52
3.6. Teatry – *A. Matuchniak-Krasuska* 58
3.7. Książka, edukacja, nauka – *W. Dembek* 66
3.8. Działalność Koła Elektryków – *E. Cadler; P. Szymczak* 72
3.9. Życie religijne – *A. Pazda* 75
3.10. Sport – *D. Stawicki; M. Listkiewicz* 79
3.11. Poczta obozowa – *T. Rogoziński, W. Dembek* 87
4. Na wolności 90
4.1. Ewakuacja i wyzwolenie – *Z. Izydorczak* 90
4.2. Pamięć i groby – *D. Jałoszyński* 97
4.3. Woldenberczycy na wolności – *W. Dembek, A. Pazda* 102
4.4. Rodzina woldenberska od 2013 roku – *W. Dembek* 107
4.5. Muzeum Woldenberczyków – *W. Dembek* 112
5. Gmina Dobiegniew na mapie kraju – *A. Kuczyński* 119
6. Podsumowanie i wizja przyszłości 126
7. Statut Stowarzyszenia Woldenberczyków 129
8. Materiały źródłowe 134
9. Skorowidz nazwisk – *D. Stawicki* 136
10. Spis rycin 140
11. Lista jeńców Oflagu II C Woldenberg – *A. Pazda* 142

1. WSTĘP

Książka niniejsza jest wspólną inicjatywą Stowarzyszenia Woldenberczyków oraz władz gminy Dobiegniew, pomyślaną jako kompendium wiedzy o Oflagu II C Woldenberg, który był największym skupiskiem polskich oficerów wziętych do niewoli w czasie kampanii wrześniowej 1939 r. oraz Powstania Warszawskiego.

Książkę napisali honorowo (jak to określano w obozie) członkowie Stowarzyszenia, a jej wydanie sfinansowała gmina Dobiegniew.

Na temat Oflagu II C powstała na przestrzeni lat ogromna ilość opracowań i publikacji. Literatura ta ma niepodważalny atut autentyzmu, bowiem w ogromnej większości stworzyli ją byli jeńcy obozu, wśród których było mnóstwo wybitnych twórców, badaczy i nauczycieli. Ponieważ literatura ta nie jest obecnie powszechnie dostępna, powstała potrzeba napisania przystępnego kompendium wiedzy o obozie.

Po agresji sowieckiej (17 września 1939 r.), wiążącej znaczne siły polskie, 20 września kapituluje kluczowy dla walk z Wermachtem front środkowy, a oddziały polskie i ich dowódcy dostają się do niewoli niemieckiej. 28 września poddaje się Warszawa masakrowana nalotami dywanowymi. Tego samego dnia Polska zostaje oficjalnie podzielona pomiędzy Niemcy i ZSRR. Do 29 września broni się Modlin, do 2 października Hel. 6 października, po ostatniej batalii kampanii – bitwie pod Kockiem – składają broń oddziały Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie".

Stygną działa, gdy do niewoli sowieckiej idzie około 230 tysięcy żołnierzy, w tym kilkanaście tysięcy oficerów. Z tych ostatnich przeżyje bardzo niewielu. Do niewoli niemieckiej dostaje się około 400 tysięcy żołnierzy polskich, w tym ok. 19 tysięcy oficerów.

Niemcy zakładają dla wziętych do niewoli polskich oficerów 23 obozy. Ich nazwa – oflag – od skrótu słowa *Offizierslager*, na trwałe wchodzi do języka polskiego. W ciągu kilku lat wojny Niemcy będą zmniejszać liczbę obozów, koncentrując jeńców tak, że w roku 1944 pozostały tylko cztery duże oflagi. Największym z nich był opisywany w tej książce Oflag II C Woldenberg.

Nie istnieją możliwości pełnego odtworzenia warunków i atmosfery panujących w małych, przejściowych oflagach, ani nawet w we wspomnianych wyżej oflagach docelowych, zlokalizowanych w Gross Born (obecnie Borne Sulinowo), Murnau i Doessel. Nie ma także możliwości godnego upamiętnienia obozów jenieckich w Kozielsku czy Ostaszkowie. Jedynym takim miejscem jest Dobiegniew – dawny Woldenberg. Oflag II C jest jedynym obozem jenieckim przeznaczonym dla polskich oficerów, który udało się w dużej części zagospodarować jako miejsce pamięci narodowej. Nad pamięcią tą czuwają władze gminy Dobiegniew, aktywnie działające Stowarzyszenie Woldenberczyków, Fundacja Woldenberczyków, a przede wszystkim gminne muzeum, w którym od 30 lat są gromadzone bezcenne pamiątki obozowe o znaczeniu ogólnonarodowym.

Fenomenu tego obozu nie należy rozważać w aspekcie militarnym ani martyrologicznym. Przebywający tu oficerowie stanowili znaczącą część elit inteligenckich II Rzeczypospolitej. Stłoczeni za drutami i skazani na bezczynność stworzyli unikatowy ośrodek kulturalny i naukowy, m.in. z własnym uniwersytetem, którego dyplomy były uznawane po wojnie. Pozostawili po sobie utwory literackie i wyroby artystyczne na tak wysokim poziomie, że mówi się o celowości zgłoszenia niektórych eksponatów na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości. Wszystko to powstało w warunkach panującego w obozie głodu i braku elementarnych udogodnień bytowych.

Z upływem czasu coraz bardziej oczywiste jest, że Oflag II C Woldenberg był ewenementem w skali międzynarodowej w kontekście potencjału kulturalnego i naukowego jako podstawy przetrwania w warunkach zniewolenia. Wobec nieopisanych strat, jakie poniosła polska inteligencja w wyniku wojny, powrót do społeczeństwa ocalonych jeńców oflagów miał nieocenione znaczenie.

Trzeba tutaj podkreślić, że znajdujące się w książce uwagi krytyczne wobec administracji niemieckiej obozu pochodzą z przekazów pozostawionych przez jeńców i odzwierciedlają nieuchronnie antagonistyczną relację: więźniowie – nadzorcy, w żaden natomiast sposób nie są one związane ze współczesnymi odczuciami autorów w stosunku do narodu niemieckiego. W książce nie eksponowano tragicznych niekiedy sytuacji konfliktowych, odnotowując jednocześnie fakty humanitarnych gestów w stosunku do jeńców, jak chociażby piękny przykład katoliczek ze Strzelec Krajeńskich (wówczas Friedeberg), które przypłaciły więzieniem dostarczanie komunikantów jeńcom, czy postawy laborantki w pracowni rentgenologicznej w Woldenbergu, która potajemnie wykonywała zdjęcia dentystyczne jeńcom. Autorzy mają m.in. świadomość, że przynajmniej część konwojentów eskortujących jeńców w czasie dramatycznej ewakuacji obozu miała przekonanie, że ratuje ich w ten sposób od nieuchronnej śmierci z rąk nadciągających bolszewików.

Siła moralna i intelektualna Oflagu II C Woldenberg pozwala także odczuć i ocenić ogrom straty, jaką poniósł naród polski w wyniku eksterminacji oficerów w obozach jenieckich pozostających w strefie sowieckiej. W tamtych obozach mogłoby być podobnie; przebywali tam przecież bliscy niekiedy koledzy Woldenberczyków.